

Kulturminner og kulturhistorie i Østmarka

Mange slitere har bodd på Bøvelstad i årenes løp. Magnus Pettersen Dammen bodde her i hele 21 år, før han flyttet til plassen Dammen i Rausjøgrenda. Bildet er tatt en oktoberdag i 1971.

Foto: Sverre M. Fjelstad.

Østmarka er et unikt skogsområde med verdifulle naturkvaliteter og store muligheter for friluftsliv. I tillegg inneholder området en lang rekke kulturminner og spor etter tidligere tiders bruk. Her kan den skarpøyde vandreren oppdage rester og minner etter bosetting, setring, ferdsl og transport, samt hogst, fløting og sagbruksvirksomhet.

Områder vernet etter naturmangfoldloven skal representere et tverrsnitt av norsk natur. Disse områdene inneholder også ofte et mangfold av kulturminner, kulturmiljøer og kulturpåvirka landskap. Kulturpåvirka arter og naturtyper er viktige deler av naturmangfoldet i Norge og betraktes også som kulturminner.

Kulturhistoriske verdier inngår i verneformålet i mange nasjonalparker og landskapsvern-områder. Bestemmelser i verneforskriftene regulerer gjerne skjøtsel og øvrige tiltak knyttet til kulturminnene.

Kulturminnene er alle spor etter menneskelig aktivitet, og de tilfører en ekstra dimensjon til opplevelsene i verneområdene – nemlig tidsdimensjonen og -dybden i landskapet. Opplevelsen av og interessen for tidligere menneskelig aktivitet i verneområder må ikke undervurderes. Det er viktig å ivareta kulturarven både i områdeforvaltningen knyttet

til verneområdene, og i formidlingen av områdenes verdier til allmennheten. Kulturminnene i Østmarka synliggjør menneskenes tilstedeværelse. Dette er områder som i dag er mest kjent for sine naturverdier og som brukes til rekreasjon og landskapsopplevelser. Men i tidligere tider ga Østmarka livsgrunnlag og livberging – fra de første fangstfolkene i eldre steinalder til våre nære forfedre. De brukte skogen og utmarka i det ekstensive «mangesysleriet» som kjennetegnet primærnæringene i Norge helt fram til tidlig 1900-tall.

Bruken av utmarksressursene i Østmarka i nyere tid nådde et høydepunkt på slutten av 1800- og tidlig 1900-tall. Et høyt folketall i bygdene rundt Østmarka førte til en intens utnyttning av arealene, før utvandring og urbanisering lettet på befolkningstrykket. Et godt eksempel på dette er den omfattende aktiviteten i Rausjøgrenda, samt seterdrift og beiting i utmarka fra Lørenskog, Rælingen og Enebakksida.

En "gammeldags" blomstereng er et vakkert syn. Her er vi ved Øvresaga, Turistforeningens ubetjente hytte i Rausjøgrenda. Foto: Espen Bratlie

Friluftslivet har dessuten sin egen kulturhistorie fra første halvpart av 1900-tallet. Da startet Friluftsklubben merking og rydding av stiene i den vestlige og Oslo-nære delen av marka, og mange av plassene innover i skauen tilbød servering på kjøkken og kammers¹.

Det problematiseres ofte at inngrep og spor etter menneskelig aktivitet «ødelegger» eller forringer områder, og kanskje særlig i en sammenheng der et område skal vernes etter naturmangfoldloven. Vi kjenner alle diskusjonene om slitasje langs et mye benyttet tråkk eller sti, for ikke å snakke om skogsbilveier og kraftanlegg. Men når går den automatisk fredete hulveien fra middelalderen over til å bli et uønsket slitasjespor langs en populær sti? Dvs. hvor gammelt må et spor etter ferdsel og aktivitet være før det blir verneverdig, og sågar fredet?

Dagens veianlegg kan være morgendagens (verneverdige) kulturminner. Ikke alle inngrep og spor etter menneskelig aktivitet er verdifulle eller ønskelige, men vi må ikke ekskludere oss fra opplevelsene som kulturminnene kan gi oss. Ofte er det dessuten snakk om skala og dimensjon, for ikke å si tidsfaktoren. Vi setter ofte større pris på eldre kulturminner, noe jo kulturminnelovens bestemmelse om automatisk fredning av kulturminner fra før 1536 er et tydelig uttrykk for.

Bonden, budeia, jegeren, tømmerhoggeren, fløterkaren, tømmerkjøreren og fotturisten: Fortellingene om dem som har levd og ferdes, arbeidet og slitt i Østmarka kan gi dagens mennesker større kunnskap og en rikere turopplevelse. Opplevelsene får ekstra dybde gjennom tilgang til den tradisjonskunnskapen som lå til grunn for fangst og fiske, steinbrudd, førhøsting, sanking av bær og uttak av virke og materialer.

Kulturminnene etter flere hundre år med setring, hogst og fløting i Østmarka skaper en merverdi for friluftslivet og muligheten for opplevelser, og seterdriften kan til og med ha bidratt til et større artsmangfold. Disse kulturminnene er derfor ikke til skade for

Mosjøen ble antakelig oppdemmet på slutten av 1700-tallet. Slik ser demningen ut i dag. Foto: Bjarne Røsjø

områdets verdi som nasjonalpark. Det er snarere slik at kulturminnene gjør området mer attraktivt enn det ellers ville vært.

Vi viser her til naturmangfoldlovens paragraf 35 om nasjonalparker, hvor det blant annet heter:

Forskriften skal verne landskapet med planter, dyr, geologiske forekomster og kulturminner mot utbygging, anlegg, forurensning og annen aktivitet som kan skade formålet med vernet, og sikre en uforstyrret opplevelse av naturen.

Vi viser også til lovens paragraf 36, som innledes med følgende:

Som landskapsvernområde kan vernes natur- eller kulturlandskap av økologisk, kulturell eller opplevelsesmessig verdi, eller som er identitetsskapende. Til landskapet regnes også kulturminner som bidrar til landskapets egenart.

En av artiklene i Riksantikvarens årsmagasin *Alle Tiders* for 2020 handler om at «Kulturminne gjør friluftslivet rikere», for å sitere overskriften. Artikkelen beskriver to nye historiske vandre-ruter i Hardanger og Ryfylke, men tanken og verdisynet bak artikkelen kan også gjelde for Østmarka. Vi har for øvrig en historisk vandre-rute også her, nemlig Flyktningeruta. Riksantikvaren har i lang tid samarbeidet med Miljødirektoratet om å synliggjøre at kulturminnene bidrar til en rikere friluftslivs-

opplevelse, f.eks. gjennom veilederen «Kulturminner i områder vernet etter naturmangfoldloven»². Samarbeidet om verneområdene mellom de to direktoratene er et tydelig tegn på at naturforvaltningen i stadig større grad tar hensynet til kulturminner i nasjonalparker på alvor. Vi i Østmarkas Venner erfarer at folk flest har stor interesse for lokalhistorien i Østmarka, og at kunnskap og informasjon om kulturminnene i et område beriker opplevelsene.

Vi viser også til organisasjonen Norsk Friluftsliv som har påpekt at det, enkelt sagt, er friluftslivsorganisasjonene som bringer folket til kulturminnene.

Veilederen om kulturminner i verneområder trekker fram at i nasjonalparker skal i utgangspunktet alle verneverdige kulturminner tas vare på. Dette blir i verneformålet ofte omtalt som å ta vare på «kulturminner» eller «verdifulle kulturminner». Miljøforvaltningen har et ansvar for at kunnskapsgrunnlaget på dette området er tilstrekkelig, og bør initiere registreringer når en ser behov for dette. Som et minimum er det viktig å utarbeide en oversikt over kunnskapsstatusen – identifisere kunnskapshullene og hvor innsatsen bør settes inn.

Det anbefales en avklaring av kulturminnernes vernestatus, for å kunne sortere ut hvilke saker som bør involvere kulturminneforvaltningen. Ved etablering av nye verneområder de siste åra er kulturminnetema som regel en del av utredningsgrunnlaget.

Østmarkas Venner mener at det både er i tråd med naturmangfoldlovens ånd og bokstav – og også gjeldende praksis i miljøforvaltningen – at de eksisterende kulturminnene innenfor utredningsområdet innlemmes i nasjonalparken.

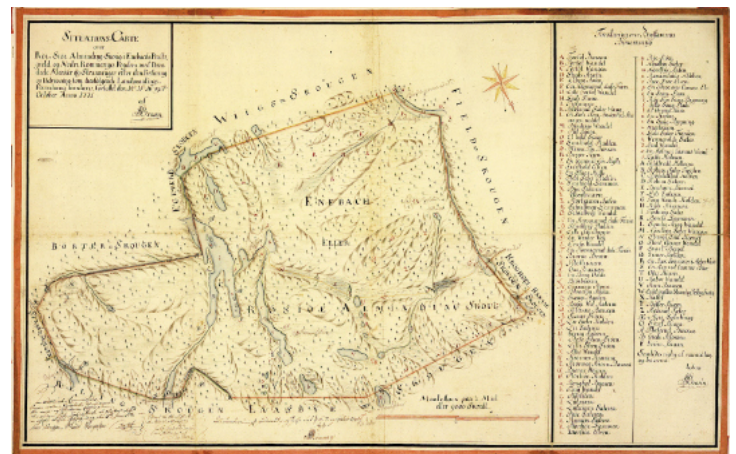
I det følgende skal vi kort beskrive Østmarkas historie og noen av dagens kulturminner, samt bakgrunnen for dem.

Østmarkas historie i kortform

Det var visstnok læreren Johs. Skau fra Etterstad ved Vaalerengens skole i Oslo³ som brukte navnet «Østmarka» først, da han i 1914 tok med seg elever på skitur her istedenfor å krysse byen for å gå på ski i Nordmarka⁴.

Før 1537 tilhørte området kirken, i likhet med all annen utmark, men etter reformasjonen ble det som nå er Østmarka underlagt kongen som såkalt krongods.

Noen plasser i Østmarka kan ha vært ryddet eller bare drevet av innvandrede skogfinner sent på 1600-tallet. I dag finner vi i Østmarka noen få navn som kan hentyde på skogfinner, nemlig to steder som heter Katisa (fiskeredskap) og to som heter Finland. Men vi har ikke sikre spor etter skogfinner i Østmarka.

Dette kartet over "Røe-Siøe" ble opptegnet ved en landmålerforretning i 1771 på oppdrag for Karen Cudrio, som eide store deler av Østmarka på den tiden.

Kronen solgte Enebakk allmenning med Rausjøskogene til en privat eier i 1663, og etter en serie eierskifter kom Peder Cudrio inn som eier i 1761⁵. Da han døde i 1765 overtok enken Karen Cudrio (1716-1797) området, og hun satt resten av sitt liv som eier av ca. 150 000 mål vest for Øyeren, inkludert Losby og Rausjø. Peder og Karen Cudrio står bak mye av det som i dag finnes av kulturminner i Østmarka.

Flere gårder i Enebakk hadde setre og beiterettigheter i Rausjø-området allerede før Svartedauden. Etter Svartedauden ble mange gårder og setrer lagt øde, men på 1600-tallet

Hester, skogsarbeidere og tømmer på Tangetjern i 1908, rett etter at Kiær hadde overtatt skogen. Foto: Privat.

begynte setringen så smått å komme i gang igjen. Rausjø-historikeren Trond Burud har identifisert 15 setre som var i drift på 1700-tallet⁶. I dag er de fleste av disse borte, men det finnes fortsatt ruiner etter noen av dem – og på Bysetra er det fortsatt både hus og aktivitet, nå som speiderhytte.

Etter hvert som setrene ble lagt ned, ble noen av seter plassene ryddet og lagt under Rausjøbruket⁷. Området sørøst for Oslo var velegnet for både hogst og sagbruksvirksomhet, og de første vannsagene ble tatt i bruk på 1600-tallet. Etter hvert som skogen ble hugget ut, måtte tømmer hentes lenger vekk fra sagene. Tømmeret kunne kjøres på vinterføre over myrer og land, men også fløting ble tatt i bruk. Det ble bygd flere demninger i forbindelse med fløtingen og sagbruksvirksomheten.

Men skogen ble i hovedsak drevet ganske forsiktig og på «gammelmåten» helt fram til 1907. Da solgte godseier Carl August Gulbranson⁸ (1831-1910) Rausjø til selskapet And. H. Kiær & Co, som i mange år var Norges

ledende trelastbedrift⁹. Kiær økte avvirkingen og ville frakte så mye tømmer som mulig til Fredrikstad, der selskapet eide flere sager og trelastbruk. I de første årene etter overtakelsen skal Kiær ha hatt hele 300 mann og 80 hester i brukets tjeneste¹⁰. Aktiviteten var så stor at Rausjø hadde sitt eget postkontor¹¹ fra 1912 til 1915, og i 1914 ble det bygd en ny skole. I 1965 solgte Kiær-selskapet Rausjø-eiendommen til Oslo kommune ved skogvesenet for 7 millioner kroner¹². Dette markerte slutten på et privat eierskap som hadde vart i 302 år.

Rausjøgrendas historie

Rausjøgrenda var lenge et sentrum for skogbruket i den delen av Østmarka som er aktuell for en nasjonalpark. Her inne bodde det en husmann og en sagmester allerede i 1665, men på hele 1700-tallet var det for det meste bare én plass her inne¹³. På 1800-tallet kom det imidlertid opp flere plasser, og innen 1865 var det fire plasser med sager langs vassdraget fra Rausjø til Børtervann: Øvresaga, Mellomsaga, Nersaga og Dammen – helt nede ved Børtervann.

Rausjøgrenda ca. 1910. I bakgrunnen ser vi tømmerrenna nedover mot Børtervann. Foto: Ukjent

Det er bevart fem bygninger i Rausjøgrenda fra 1800-tallet. I tillegg er to bolighus fra 1700-tallet som tilhørte Rausjøbruket bevart, men som ikke ligger i grenda: Det ene er på Bøvelstad og det andre på Skjelbreia. Opprinnelsen til navnet «Rausjø» er uklar, men dette er antakelig ikke et fargenavn som mange tror. Rausjø-kjentmannen Trond Burud har funnet et kart over «Rösiöe almenning» fra 1771, og han forteller at sjøen var kjent som et godt røyevann før demningen ved utløpet kom på plass. Navnet kommer derfor kanskje av «Røiesjøen», og den etablerte skrivemåten som brukes lokalt og blant annet av velforeningen er da også Rausjø – ikke Raudsjø.

Deler av Rausjø-området har vært brukt som beitemark helt opp til våre dager. På Miljøstatus er Mellomsaga og Øvresaga vurdert som et viktig kulturlandskap på grunnlag av langvarig hevd med beite og funn av beitemarksarter¹⁴. Lokaliteten ble befart i 2010 av BioFokus.

Karen Cudrios rideveier

Østmarka inneholder mange minner etter Karen Cudrio. Cudrioberget er en liten knaus ved Purkemyrene øst for Søndre Elvåga, ikke langt fra området som er i ferd med å bli utredet som nasjonalpark. Cudriobakken eller Cudrios vei er navnet på en bred sti som går ned i Gudbrandsdalen vest for Øgårdsmåsan, på grensen til et område ØV mener kan være aktuelt for vern. Denne ble anlagt av Karen Cudrio for å forkorte vinterveien, ifølge Lise Henriksen.

Karen Cudrio skal ha brukt flotte, hvite ridehester på sine turer for å innsipere eiendommene, og for å spare tid skal hun ha latt mange stier bli opparbeidet til rideveier. Mange steder er disse veiene gjengrodd eller erstattet av nye veier, slik at det i dag er vanskelig å være sikker på hvor «Cudronas rideveier» egentlig gikk. Det blir for eksempel hevdet at den blåmerkede stien fra Bysetermåsan til Skjelbreia, over Hestelihøgdene, følger en slik ridevei¹⁵. Denne har i så fall blitt utbedret flere ganger senere, og etter hvert til kjerreveistandard som gårdsvei til Skjelbreia.

Ved Cudrios stein eller på Cudrioberget overrakte Peder og Karen Cudrio personlig lønningsposen til fullmektigen fra Losby bruk. Cudrios stein er fortsatt der – vest for nordenden av Svartkulp¹⁶.

Dette kan være en av Cudronas gamle ridestier, som senere er blitt oppgradert til kjerrevei. Foto: Bjarne Røsjø.

Den sørlige Plankeveien

Navnet «Plankeveien» brukes i dag om særlig to tidligere «veier» til Oslo/Christiania fra øst. Den ene følger omtrent det som i dag er Strømsveien/Gamle Strømsvei, fra nordenden av Øyeren til Galgeberg.

Den andre og sørlige Plankeveien var en vintervei som i hovedsak fulgte vann og myrer gjennom marka. Den ble brukt til å transportere

Der Plankeveien gikk i gamle dager, er det nå skiløype på deler av strekningen. Bildet er tatt mellom Skjelbreia og Vangen.

Foto: Bjarne Røsjø.

ferdig skåret plank fra sagene i Enebakk. Fra Enebakk og Børtervann gikk plankeveien opp til Rausjø og videre over Mosjøen – Skjelbreia – Eriksvann – Sør-Elvåga – Langvann – Øgården – Nøkle vann – Rustad - Bogerud- Østensjøvannet og videre fram til Rustadsaga¹⁷. Byantikvaren i Oslo har registrert Plankeveien som et teknisk-industrielt minne¹⁸.

Det var Karen Cudrio som besørget byggingen av den sørlige Plankeveien rundt 1760, og veien ble brukt fram til den nye veien mot Enebakk sto ferdig omkring 1865¹⁹. Rester etter oppbygningene kan en fremdeles se ved Skjelbreia, Øgården og Katisa²⁰. Den delen som går i Marka er i dag ryddet og merket som skiløype. Karen Cudrio sørget også for å forkorte sommerveien for tømmerdriften, og deler av denne er blåmerket sti i dag²¹.

Plankemarsjen, en turmarsj som første gang ble arrangert i 1983, går fra Kirkebygda i Enebakk til Rausjøgrenda.

Fløting

Østmarka inneholder fortsatt mange spor etter tømmerfløting i flere vassdrag. Det ble også fløtet tømmer over flere innsjøer, blant annet over Nøkle vann til Rustadsaga²².

Fløting mot Bindingsvann

Ved Fjell i enden av Bindingsvann lå en vannsag som det fortsatt finnes tufter etter, ca. 100 meter nordøst for veidelet Bindingsveien / Bru-Fjellveien²³. Fløtingen til Bindingsvann og Fjell-

saga startet helt oppe i Kløftetjern og Steinsjøen²⁴ nord for Vangen og gikk videre via Askevannet og de tre Kjerrmåsatjerna – som var demt opp til ett stort vann. Rester etter demningen finnes den dag i dag.

Nesten nede ved plassen Skjelbreia ble det anlagt en steindemning. Et kart fra 1877 viser at den resulterende «Skjelbreidam» fylte over en kilometer av dalen sørøstover mot Bysetermåsan. Nedenfor Skjelbreia (vannet) ble det bygd en laftet tømmerkistedam. Fra Skjelbreia-vannet er det en kort strekning i bekk ned til Svartoren, som ble dannet da Svartholbekken ble demt opp tidlig på 1800-tallet²⁵.

Over oppdemte partier ble tømmeret fløtet uten problemer, og i de korte bekkestrekningene mellom dammene gikk det forholdsvis greit når man slapp nok med vann i bekkene. I bekken fra Svartoren til Bindingsvann var det imidlertid vanskelig fløting, så her ble det anlagt flere tømmerrenner. På denne strekningen finnes det rester etter Torerdammen, en tømmerkistedam som var ca. to meter høy og ble oppkalt etter en fløtebas som omkom under fløting i juni 1865²⁶.

Demningen ved Skjelbreia skapte en stor dam som tømmeret lett kunne fløtes over. (Statens Kartverk, 1877).

Fløting mot Børtervann

I Børtervassdraget ble det stor tømmerfløting da Anders Kiær & Co. kjøpte Rausjø i 1907. Tømmeret ble fløtet ned til sagene i Rausjøgrenda, men også videre ut i Øyeren og ned Glomma til de store damsagene i Fredrikstad. Tømmerrenner ble bygd, særlig lang var den fra Rausjø ned til Tangentjern i Børtervann. Det ble også fløtet over Tonevann og Mosjøen til Rausjø.

Fløting mot Losby

Det ble fløtet også i Losbyvassdraget, men dette ligger utenfor utredningsområdet og blir derfor ikke beskrevet her.

Overnatting og servering i historiske hus

Mange av de tidligere setrene og husmannsplassene i Østmarka er i nyere tid blitt til overnattings- og serveringssteder:

Vangen eies i dag av Skiforeningen. Den nåværende skistua er bygget i 1961 og holder åpent nesten hver dag hele året. Vangen var opprinnelig to plasser. Begge stedene var setrer, men ble tidlig på 1800-tallet husmannsplasser under Rausjø bruk²⁷.

*Bøvelstad i oktober 1965. I en årrekke overnattet Sverre M. Fjelstad i det vesle uthuset i forgrunnen. Det var etter at plassen var fraflyttet, og våningshuset (i bakgrunnen) stod folketomt og låst.
Foto: Sverre M. Fjelstad*

Sandbakken er et tidligere småbruk og husmannsplass som sannsynligvis ble ryddet på 1700-tallet. Stedet ble kjøpt av Oslo kommune og åpnet som serveringssted i 1959. Sandbakken og uthusene står på Byantikvarens gule liste²⁸.

Bøvelstad er en tidligere husmannsplass som ser ut til å ha blitt ryddet omkring 1820. Stedet ligger flott til ved Børtervann i Rausjø skog, og ble tatt i bruk som ubetjent DNT-hytte i 2011. Våningshuset er av Riksantikvaren datert til tredje kvartal på 1700-tallet²⁹, mens uthusene er fra slutten av 1800-tallet³⁰. Bøvelstad er den eneste plassen i Rausjømarka hvor de fleste av bygningene er intakte fra den tiden det var drift og fastboende der³¹.

Røyrvannskoia er i dag en ubetjent DNT-hytte. Hytta har et historisk preg fra den gamle fløtetraseen som gikk i Losbydalen over Røyrvann, og hytta ble brukt til å huse tømmerhoggerne³².

Øvresaga er en gammel husmannsplass i Rausjø, som ble overtatt av DNT og gjort til ubetjent turisthytte i 1998. Huset som står her i dag ble antakelig bygd ca. 1830³³. Husene på andre sagene, Mellomsaga, Nersaga og Damstua er av Riksantikvaren angitt å være fra tredje kvartal av 1800-tallet. På Bråten i lia nord for Øvresaga ligger en skogslåve fra samme tidsperiode³⁴.

Skjelbreia ble trolig ryddet på 1700-tallet. Riksantikvaren angir bolighusets alder til å være fra tredje kvartal av 1700-tallet³⁵. Stedet tilhørte tidligere Rausjø-bruket og ble bruk som skjenkestue for plankekjørere på Plankeveien, som passerer stedet. Stedet eies i dag av Oslo kommune og disponeres av Oslomarka Trekkhundklubb, som serverer kaffe og vafler om helgene i skisesongen.

Rausjø skole eies i dag av Enebakk kommune, som leier den ut som leirskole og til skoler, barnehager, lag og foreninger³⁶. Den første skolen i Rausjø ble bygd i nærheten av Mellomsaga, men bygningen som står der i dag ble oppført i 1914. Skolen ble nedlagt tidlig på 1950-tallet.

*Slik så Bysetra ut i 1929, nå er den en velholdt speiderhytte.
Foto: Anders B. Wilse.*

Bysetra var opprinnelig seter under By gård på Flateby (Enebakk). Stedet ble senere husmannsplass under Rausjø bruk. Huset som nå står på Bysetra ble bygd ca. 1840 og skal ha vært det første bolighuset i Rausjø med tre rom³⁷. Setra eies nå av Oslo Kommune, og Bølerspeiderne disponerer den.

Østmarka under annen verdenskrig

Under andre verdenskrig, særlig i siste halvdel, var Østmarka et viktig område for Milorg. Skogen ble brukt som treningsområde, til flyslipp og som skjulested. Milorg hadde også flere koier, huler, lagre og baser i Østmarka.

Flyktningerutene

Det gikk også flere flyktningeruter gjennom Østmarka. I 1995, ved 50-årsjubileet for frigjøringen, ble en rute fra Skullerudstua til Skillingfors ved svenskegrensa merket og skiltet som en tursti³⁸. Denne merkede turstien følger tilnærmet den opprinnelige Timian-ruta, men man kan anta at de forskjellige losene hadde sine varianter. Eilert Buers bok «Fluktruter fra Oslo gjennom Enebakk» fra 1999 inneholder en detaljert beskrivelse av hvor Timian-ruta og andre flyktningeruter antakelig gikk. I 2015 ble ruta oppgradert til en Historisk vandrerute³⁹. Rutene er fysisk skiltet og merket, og kulturminner og historie langs rutene formidles både på nettsider, i trykksaker og ved oppslag i terrenget.

Kulturminner som turmål

Hogsten og fløtingen i Østmarka har skapt mange kulturminner som er til glede for vandrere i området. Her er noen av dem:

Sett fra nedsiden ser demningen ved utløpet av Rausjø ut som den må ha gjort tidlig på 1800-tallet. Foto: Lise Henriksen.

Mosjøkastet: En vei ble påbegynt fra Bysetermåsan gjennom Mosjøkastet ca. 1960, men byggingen ble stanset da Oslo kommune overtok området i 1965. I dag går blåstien fra Bysetermåsan til Vangen og Rausjø gjennom her.

Steindemningen like øst for Skjelbreia er fortsatt lett synlig fra skogsveien som fører fram til stedet. Det er også mulig å finne rester etter demningen ved de tre Kjerrmåsatjerna, men da skal du vite hva du ser etter.

Demningen ved utløpet av Rausjø ble restaurert i 2007⁴⁰, ved at det ble støpt nytt toppdekke og et tett lag med mur på siden som vender mot sjøen. På nedsiden ser demningen fortsatt ut som den kan ha gjort siden 1800-tallet.

Demningen i utløpet av Mosjøen ble oppført allerede før 1800, og den nåværende demningen ble restaurert i 2004. Demningen fungerer i dag som bro over Mosjøvassdraget på den populære blåstien fra Bysetermåsan via Mosjøkastet til Rausjø. (Dette må være en gammel bit av Plankeveien, kanskje det beste stedet å komme opp fra Mosjøen til Bysetra/Skjelbreia. Dog en meget hard kneik å passere.)

Med barna på overnattingstur i branntårnet på Kjerringhøgda, eller Kjerringkollen som det het i gamle dager. Utsikt over nasjonalparken mot Tonekollen. Foto: Kristian Götz

Svartoren er et vann som ble dannet ved oppdemningen av en bekk på 1800-tallet, for å underlette fløtingen ned mot Bindingsvann. Omtrent midtveis i det nesten tre kilometer lange vannet treffer du på den originale trekkflåten som pensjonistdugnadsgjengen ØX står bak. Flåten, som nå har blitt en del av det blåmerkede stinettet i Østmarka, gjør at turfolket kan trekke seg over det få meter smale vannet. Den første demningen i Svartoren var ikke like høy som den nåværende, og lå litt annerledes.

Branntårnet på Kjerringhøgda ble reist i 1911 av And. H. Kiær og co. Tårnet som står der i dag ble reist i 1947 og er restaurert flere ganger, senest i 2018⁴¹. Tårnet gir en fantastisk utsikt over Østmarka og nasjonalpark-området, og på klare dager går det an å se helt til Gaustadtoppen og Norefjell.

Navn i Østmarka

Mange steder i Østmarka har navn som forteller en historie. Den store skogbrannen i 1889, som startet på sørvestsiden av Langvann⁴², har for

eksempel satt spor etter seg i navn som Sotåsen, Askevann og Langvannsbrenninga. Brannen førte til at 6000 mål skog i området mellom Langvann/Eriksvann og Klemetsrud ble flammenes rov.

Mange av innsjøene har navn som bærer minner om setring i gamle dager. Østmarka har for eksempel hele fem Seter- eller Sætertjern. I tillegg kommer blant annet Plåterudsetertjern, Liseterputten, Nettetertjerna og Myrsetersvarttjern⁴³.

I Elvåga-vassdraget finner vi navn som Dammyra og Slepptjern, som viser at det kanskje har foregått bekkefløting i sin tid⁴⁴.

Oppsummering

Østmarkas Venner mener med dette å ha dokumentert at kulturminnene i utredningsområdet ikke svekker områdets verdi som nasjonalpark. Kulturminnene og kulturlandskapet i Rausjøgrenda er tvert i mot en berikelse som gir nasjonalparken økt verdi. For oss er det innlysende at disse områdene bør inkluderes i nasjonalparken.

Litteraturhenvisninger:

- 1.Oslomarkas Friluftsråd: Oslomarka – [Oslofjorden, Blix forlag Oslo, 1938. Side 168](#),
- 2.Miljødirektoratet og Riksantikvaren: Veileder M-420, 2015
- 3.Lokalhistoriewiki.no: [Artikkel om Østmarka \(Oslo og Akershus\)](#)
- 4.Even Saugstad: Østmarka fra A til Å. Frie Fuglers forlag 2012, side 7.
- 5.Birger Kirkeby: Enebakk – bygdebok, bind III, utgitt av Enebakk kommune 1991. Side 758
- 6.Trond Burud: Opplevd og hørt i Rausjø. Et bidrag til en bygdehistorie. Hauketo, 1992. Side 115
- 7.Enebakk historielag: Rausjø – ei gammel grend i Enebakk. [Medlemsbladet Ign 2002 nr. 2, side 1](#)
- 8.Wikipedia: [Artikkel om Carl August Gulbranson](#)
- 9.Store norske leksikon på nett: [Artikkel om Anders F Kiær](#)
- 10.Trond Burud, side 32
- 11.Digitalt Museum: [Om objektet Rausjø](#)
- 12.Birger Kirkeby, side 759
- 13.Birger Kirkeby, side 758
- 14.Naturbase faktaark: [Naturtyper Mellomsaga/Øvresaga](#)
- 15.Skiforeningen: Kjentmannshåndbok 2016-2019, side 102
- 16.Rune Andersen: Losby-boka. Utgitt av Losby gods, 2013 side 111
- 17.Wikipedia: [Artikkel om Plankeveien](#)
- 18.Kulturminnesøk: [Plankeveien – Østmarka /veganlegg](#)
- 19.Wikipedia om Plankeveien
- 20.Lokalhistoriewiki.no: Artikkelen [Kjeldearkiv: Plankekjøring gjennom Østmarka](#)
- 21.Rune Andersen, side 115
- 22.Lars-Evan Pettersson: [Vassdragene mellom Oslofjorden og Øyeren](#), egen utgivelse. Side 57
- 23.Ski historielag: [Lokalhistorie Tømmerås / Fjell /Svartoren](#)
- 24.Trond Burud, side 36
- 25.Ski historielag, sammen som note 20
- 26.Steinar Gundersen og Øystein Kristiansen: Bygda Fjeld og Fjeld gard. Egen utgivelse 2018. Side 69.
- 27.Saugstad, side 203
- 28.Sandbakken Sportsstue på nett: [Om oss](#)
- 29.Riksantikvarens SEFRAK-register.
- 30.Helga Gunnarsdóttir, Sigmund Hågvær og Espen Bratlie (red.): Hyllest til Østmarka. Østmarkas Venner 2016, side 112-122
- 31.Lise Henriksen: Plassen Bøvelstad og folkene der. Artikkel på Østmarkas Venners nettsted.
- 32.Ut.no: [Røyrvannskoia](#)
- 33.Even Saugstad, side 217.
- 34.Riksantikvarens SEFRAK-register
- 35.Riksantikvarens SEFRAK-register
- 36.Enebakk kommune: [Rausjø skole](#), artikkel på nett
- 37.Even Saugstad, side 23.
- 38.Even Saugstad, Østafør byen og vestafør Øyeren: [Flyktningeruta – veien til sikkerhet](#). Artikkel på nett
- 39.DNT Oslo og omegn og Ut.no: [Flyktningeruta - Historisk vandrerute](#). Artikkel på nett
- 40.Lise Henriksen: [Desembervandring gjennom Rausjøgrenda](#). Artikkel på [www.ostmarkasvenner.no](#), 1994
- 41.Digitalt Museum: [«Bysæterkollen»](#). Artikkel på nett, oppdatert mai 2020
- 42.Lokalhistoriewiki.no: [Storbrannen i Østmarka i 1889](#). Artikkel på nett, oppdatert 2018
- 43.Lars Evan Pettersson, side 72
- 44.Lars Evan Pettersson, side 57.